

Кітс Джон

Біографія

КІТС, Джон (Keats, John — 31.10.1795, Лондон — 23.02. 1821, Рим) — англійський поет. Батько Кітса, успішний власник платної стайні, у 1804 р. розбився, впавши з коня. Мати вдруге вийшла заміж; 1810 р. вона померла від сухот, які гнітили і її дітей. Четверо синів, з яких Джон був найстаршим, і сестра zostалися під опікою бабусі Аліси Дженнінгс. Сонет "Як голуб з танучої пільми..." ("As from the darkening gloom a silver dove..."), написаний з нагоди її смерті у 1814 р., вважається одним з перших віршів Кітса.

У 1803 р. Кітс почав навчатися у приватній школі у містечку Енфілд, що на північ від Лондона. У 1811 р. в розташованому неподалік Едмонтоні, де родина проживала з 1805 р., він найнявся учнем до хірурга та фармацевта, щоби з 1815 р. продовжити вивчення медицини у лондонському госпіталі Гая. Наступного року він склав іспит, що давав право займатися медичною практикою, однак двома місяцями раніше — 5 травня — в газеті Лі Ганта "Ігземінер" з'явився його перший опублікований вірш — "Сонет про самотність" ("O Solitude"). Кітс відмовився від медичної кар'єри і присвятив себе літературі.

У назвах багатьох своїх віршів Кітс прямо вказував на поетичний привід для натхнення: Гомер, Дж. Чосер, В. Шекспір, Е. Спенсер, Р. Берне... Ще більша кількість літературних зв'язків мається на увазі та легко поновлюється. Це характерно для його манери, що вирає відблисками поетичних асоціацій, незвично глибоко та свідомо зануреної у матерію поетичного слова. Упродовж усієї його короткотривалої творчості Кітса супроводить естетична ідея — думка про Красу, віднаходжувану у природі, що відкривається для поезії.

Чи не найранішим віршем Кітса, що дійшли до нас, є "Наслідування Спенсера". У романтичну епоху знову відкривають цього класика XVI ст. До Кітса спенсеровою строфою скористався Р. Берне ("Суботній вечір селянина") і з надзвичайним успіхом Дж. Н. Г. Байрон у "Паломництві Чайлд-Гарольда". Ця строфічна форма з плином часу стала вмістищем багатьох асоціацій, пов'язаних загалом із творчістю її винахідника, котрий понад усе запам'ятався як майстер поетичної стилізації: куртуазно-рицарської у "Короліві фей", пасторальної — у "Календарі пастуха". Кітс теж любить відображене у слові світло. Видимий чи уявний предмет будить у ньому поетичні спомини, відлунює численними образними асоціаціями.

Сліди початкового захоплення Спенсером залишаються у поезії Кітса. Вони проявляються у стилі чи то безпосереднім запозиченням "спенсеризмів", чи то загальним ледь архаїзованим забарвленням вірша, який своєю яскравістю нагадує ілюміновану середньовічну мініатюру та підказує, що за позірною видимістю слід уміти розрізняти щось більше, що мається на увазі та змушує вгадувати в образі алегорію. А то й — спробою написати власну поему на рицарський сюжет чи баладу, схоже до "La

Belle Dame sans Merci", якою вже напередодні своєї смертельної хвороби Кітс трагічно виразив відчуття кохання, що поглинається смертю.

Однак Спенсер був для Кітсом лише частиною його загального захоплення епохою Відродження, що знайшло свій вияв у культі Шекспіра і захопленням сонетною формою. Вона в цей час була заново відкрита для англійської поезії. У 1811 р. В. Вордсворт написав сонет на тему "Не зневажай сонета, критик..." Строга досконалість цієї форми відповідала словесній пластиці К. Він відчував образ як простір, який належить замкнути, обмежити, але й, замкнутий, він — безмежний. Море залишається морем, коли його хвилі б'ють у відточені грані сонета: "Невгавно шепче в голому камінні/І дметься, топить тисячі печер,/Аж поки їм, володарка химер,/Лишить Геката древні шуми-тіні" {"Сонет про море", — "On the Sea" пер. В.Мисика).

У своїх кращих сонетах Кітс простий — і в образі, і в самій тональності. Про прекрасне він говорить цілком природно, віднаходячи його всюди: і в літньому сюрчанні коника, і в запічній пісні цвіркуна, і в миттєвій приголомшеності людини, яка переживає минулість свого буття на березі океану вічності. Хвилі підхоплюють, відносять — кинуто останній погляд на те, що колись було життям, із його мрією про кохання, про славу... ("Як здамаю, що можу відійти...", пер. В.Мисика). Мрії минаються з людиною, прекрасне ж застається. Краса нетлінна і тому рятівна для того, хто нею запричастився. Таку естетичну віру сповідує Кітс.

Вона змушувала підозрювати у Кітса прибічника "чистого мистецтва", що стало підґрунтям упередженості щодо нього в колишньому СРСР, надовго затримавши знайомство з його поезією. Така думка утримувалася аж до з'яви книги А. Єлістратової "Спадщина англійського романтизму і сучасність" (1960), де було сказано про те, що в розумінні Кітса естетична ідея не веде від світу, не передбачає протиставлення дійсності та прекрасного. Саме найкращі сонети й оди Кітса засвідчують це зі значно більшою повнотою та переконливістю, аніж його ранні волелюбні вірші.

Політичні мотиви у творчості Кітса виникли під впливом Лі Ганта, відомого літератора, поета, журналіста, котрий провів два роки у в'язниці за нападки на принца-регента. Його звільнення К. привітав сонетом 2 лютого 1815 р. їх пов'язувала і схожість поетичних смаків. Гант теж цінував у поезії багатство пам'яті, колористичне відтворення минулого, про яке оповідав легкою, розмовною мовою, виправдовуючи літературне прізвисько "кокні" (назва лондонського діалекту). Це прізвисько закріпилося за групою лондонських романтиків, які згуртувалися довкола нього. До неї пристав і Кітс, за життя визнаний, по суті, лише цією жменькою друзів і жорстоко критикований її численними супротивниками.

Декілька сонетів Кітс написав під час поетичного турніру, в якому брав участь і Лі Гант. Серед них "Про коника та цвіркуна" ("On the Grasshopper and Cricket"), "До Нілу" ("To the Nile"). Однак до 1817 р. вплив Ганта почав слабнути і настало розхолодження, особливо після того, коли Кітс, не дослухавшись до його заперечень супроти великої поеми, почав працювати над "Ендіміоном". Виправдовуючи свій задум, він писав у листі до Б. Бейлі: "...хіба шанувальникам поезії не більше до душі певний закуток, де вони

можуть блукати та вибирати місцини собі до смаку і де образів так багато, що деякі з них забуваються і здаються новими при повторному читанні, й де влітку можна промандрувати цілий тиждень? [...] До того ж, велика поема — пробний камінь для вигадки, а вигадку я вважаю провідною зіркою поезії, фантазію — вітрилами, а уяву — стерном" (8.10.1817).

Кітс рано, буквально з перших кроків, знайшов свій ліричний жанр — сонет. Але тільки цим жанром він не міг вдовольнитися. Опанувавши мистецтво вміщувати безмірність простору у строгу обмеженість малої форми, він настільки ж рано відчув іншу потребу — давши волю уяві, змальовувати світ, тільки графічною моделлю якого міг бути сонет. Живопис потребував поеми.

Стосовно жодного іншого жанру Кітс не був таким наполегливим, упертим і водночас невдоволеним собою. Не встигнувши дописати чергову поему чи частіше кидаючи її на півдорозі, він уже відчував невдоволеність. Стиль не знайдений, прийоми оповіді наївні, в кращому разі вдаються окремі рядки, — зізнавався він друзям. Ранні начерки так і zostалися начерками, фрагментами, вступом до поеми.

Першим завершеним твором у цьому жанрі була поема про поезію — "Сон і Поезія" ("Sleep and Poetry", 1816). К. поставив поруч два найважливіші для нього поняття, у їхньому сусідстві відкриваючи для себе і природу поетичного натхнення, і природу поезії, подібної до наслання, осяяння, яке в подобі інобуття здатне розкривати потаємну сутність самого життя. Тут Кітс гостро висловився проти насильства правил чи розуму, назвавши своїм противником Н. Буало (рядки 181—206). Це місце назавжди зіпсувало його стосунки з Байроном, котрий угледів тут натяк не лише на французького теоретика, а й на А. Поупа, в поезії котрого, всупереч романтичному смакові, Байрон віднаходив зразок точно висловленої думки та суспільного темпераменту.

Що ж стосується ставлення самого Кітса до Байрона, то воно було різним. Судячи з раннього сонета "До Байрона", спочатку Кітс ставився захоплено до старшого сучасника, котрий вражав уяву контрастами своєї душі, різкістю переходів від мороку до світла. Однак через чотири роки в листі до брата Джорджа та його дружини (14.02. — 3.05.1819) він уже не знаходить давньої значущості в особистості Байрона, особливо, коли ставить його поряд зі своїм кумиром — Шекспіром: "Він описує те, що бачить; я описую те, що уявляю". Цінуючи досвід, знання життя, Кітс не вважає їх достатніми для поезії, для котрої згубний як надмір описовості, так і надмір розмисловості.

Утім, він добре знав і зворотну небезпеку — надмірну поетичність, яку нерідко знаходив у сучасній поезії. Кітс цінував відкриття Вордсворта, розуміючи, як далеко в "темні галереї" людської природи і світу заводить його поема "Абатство Тінтерн" (лист до Дж.Г. Рейнолдса, 3.05.1818), але іронізує над його відходом від природності як у житті ("лорд Вордсворт"), так і у віршах. Маючи на увазі його удавану афектацію, Кітс написав пародійний сонет "Дім скорботи" (автор містер Скотт...).

Цей сонет датується квітнем 1819 р., тобто входить до числа останніх творів Кітса. За значенням, за розгорнутістю аргументації його, звісно, не можна ставити в один

шерег зі знаменитими антиромантичними поемами-маніфестами Байрона, і все ж у цьому сонеті — не менша переконаність позиції, неприйняття певних романтичних рис мислення (названі Скотт, Вордсворт, Колрідж). Байрону бракувало в сучасній поезії дохідливої думки та діяльної особистості. Байрон шукав свою традицію у XVIII ст., а Кітс — в епосі Відродження.

У березні 1817 р. вийшла друком перша прижиттєва збірка Кітса — "Вірші" ("Poems"). Це підсумок і одночасно — потреба нового кроку, яку Кітс завжди усвідомлював особливо гостро, ніби передчуваючи, як мало йому залишилося часу. Вже наступного місяця він узявся до праці над поемою "Ендіміон", яку завершив у листопаді. Це найбільший його твір: чотири пісні загальним обсягом близько чотирьох тисяч рядків. У її задумі — замирення краси з дійсністю, життя з мрією, натхнення з гармонією.

Канва сюжету поеми — відомий міф про кохання богині Артеміди до прекрасного юнака Ендіміона, котрому вона являлася в його снах і котрого Зевс, на його прохання, приспав назавжди, аби сон тривав вічно. Кітс не наслідує міф буквально. Головним героєм стає не закохана в смертного богиня, а сам смертний, принц-пастух Ендіміон, потривожений сном про Цинтію, Фебу (різні імена Діани-Артеміди). Ваблива мрія вириває героя з ідилічного спокою, із царства Пана. Мрія, що вислизає, мов сон, готова безконечно розсувати простір фантазії, обертаючись новим "сном уві сні" ("dream within dream").

Чим далі йде за нею Ендіміон, тим важчим стає повернення назад. Однак не лише в царині духовної безмежності є спокуса, є вона і в чуттєвій природі. І в кожній своїй небезпека — втратити дух чи відсторонитися від своєї людяності. Поміж цими крайнощами розвивається і головний ліричний сюжет, і дублююча його вставна історія Главка, котрий став жертвою своєї чуттєвості й потрапив у полон до Цірцеї.

В останній, четвертій, пісні Ендіміон роздвоюється між потягом до Цинтії та земним коханням до індійської дівчини, аж поки поет із дещо несподіваною легкістю не касує суперечності: земне кохання виявляється лише одним із втілень небесного. Йдучи вслід за нею, Ендіміон, котрий здобув спокій, зникає в гущавині первісного лісу, ховається все в тому ж царстві Пана, з якого на початку він був вирваний своєю мрією. Кітс визнавав те, що називав "недбалістю", і в "Ендіміоні", але виправдовував себе бажанням спробувати незвідані поетичні шляхи: "...я стрімголов ринувся в море і таким чином краще освоївся з течією, з хисткими пісками і гострими рифами, аніж коли б залишався на зеленому лужку, награвав на дурненькій дудочці..." (До Дж.О.Хессі, 8.10.1818).

Поема запам'яталася кількома видатними з поетичного погляду епізодами. Особливо відомим став вступ до неї: "Прекрасне нас полонить назавжди...", а також вставний гімн до Пана та пісня індійської дівчини. Ліричний сюжет поеми рухається в колі основних понять, у якому існує поезія: краса — природа — кохання — сон. К. пропонує їх не в готовій розстановці: у болісній гонитві Ендіміона за досконалістю він драматизує свої сумніви про природу поезії, робить власний вибір. За ті кілька місяців,

поки писалася поема, під впливом В. Хезлітта Кітс заново відкрив для себе Шекспіра й услід за ним сформулював те, що вирізняє істинного поета — Негативну Здатність, "той стан, коли людина віддається сумнівам, невпевненості, здогадам, не женучись нудним чином за фактами та не дотримуючись тверезої розсудливості" (До Дж. і Т. Кітсів, 21.12.1817). Якщо романтичне уявлення про поета зазвичай поєднується з думкою про гіпертрофію особистого, індивідуального, то Кітс, йдучи за своїм відкриттям, проголошує: "Поет — найбільш непоетична істота у світі, адже в нього немає свого "я": він постійно заповнює собою найрізноманітніші оболонки" (До Р. Вудхауса, 27.10.1818).

Нове переконання ще більше посилює старий потяг Кітса — до жанру поеми, — і не для того, аби в ній віднайти простір, де явить себе повною мірою поетична сваволя. Художній простір необхідний, аби втілити множинність вражень буття, пластично відтворити його образ і розчинитися в ньому. До того часу, коли був опублікований "Ендіміон", Кітс вже завершив нову поему — "Ізабелла, або Горщик з базиліком" ("Isabella, or The Pot of Basil", 1818). Від міфологічної алегорії Кітса переходить тут до історичного сюжету, запозиченого у Дж. Боккаччо (п'ята новела четвертого дня): оповідання про трагічне кохання Ізабелли до Лоренцо, вбитого її жорстокосердими братами. зіштовхуються дві сторони нової ренесансної особистості: бажання любити і бажання робити гроші. Для Кітса це можливість перевірити себе в оповідному сюжеті, який потребує промальовки характерів, колориту, енергійного стилю. Результатом він цілковито невдоволений: зображення пристрасті вимагає досвіду, а його, зізнається поет, немає.

З метою виховання почуттів Кітс вирушив у подорож — до природи. Влітку 1818 р. він здійснив прощу романтичними місцевостями: Озерний край, Шотландія, Ірландія... Гірський краєвид цих місць збуджував уяву, відповідає новому естетичному ідеалові — Мальовничого та Піднесеного. Подорож була перервана звісткою про тяжку недугу брата Тома. Не зовсім так, як гадалося, але цей рік став для Кітса роком "виховання почуттів". Зустріч з природою змінилася місяцями, проведеними біля ліжка брата, котрий вмирав від сухот. І в ці ж місяці — зустріч з майбутньою нареченою, єдиним справжнім коханням Кітса — Фанні Брон.

Кітс багато працює. Написав нову поему на міфологічний сюжет — "Гіперіон" ("Hyperion. A Fragment", 1818-1819). Якщо в "Ендіміоні" був міф любові та краси, то тепер — міф боротьби: Аполлон приходить посісти місце останнього з титанів — похмурого і трагічного Гіперіона. Прекрасне народжується з духа трагедії. Праця над поемою просунулася досить далеко, але після смерті брата (1 грудня 1818 р.) Кітс залишив її. Він ще раз повернеться до цього сюжету: другий варіант отримає назву "Падіння Гіперіона" ("The Fall of Hyperion. A Dream", 1819). У цій новій спробі виникає важливий сюжетний хід, що підказує, в якому напрямі йде пошук: міфологічні події викладаються не з епічно безособистісною об'єктивністю; з'являється оповідач — Монета, донька богині пам'яті Мнемозіни, і слухач — людина, для якої все почуте звучить як віщий сон. Так позначається намір змістити акцент з викладу подій на їхнє сприйняття, подати простір міфу як такий, що виникає в уяві.

Це не було відходом від Негативної Здатності, бо власну особистість поет не виявляв з тією безпосередністю, як це робив Байрон у ліричних відступах. Кітс зосереджував інтерес на об'єктивності самого світу, до початку якого повертав читача, даючи йому можливість слідкувати не лише за тим, як народжувалося буття, а й як пробуджувалася свідомість, що сприймає його. У "Гіперіоні" розігрувалася міфологічна драма творення, котра переживалася поетом як щось не лише вічне, а й вічно нове, що потребує повідомлення в якості останньої новини. У стилі Кітса завжди відчувається безпосередність присутності поета-оповідача. У манері його міфологічних чи історичних поем прослідковується близькість до улюбленого і надзвичайно для нього важливого жанру дружніх послань, віршових фрагментів, якими рясніють його листи.

У словесному висвітленні подій — особистість поета, котрий однак не виступає на сцену, живе на ній лише в безкінечній зміні масок, перевтілень. Така точка зору повинна була привести, щонайменше, до спроби випробувати себе в драматичному жанрі. У 1819 р. спільно з найближчим своїм приятелем останніх років Ч.Брауном (після смерті брата Тома Кітс мешкав у його домі в Хемпстеді, околиці Лондона) Кітс написав історичну трагедію "Оттон Великий" ("Otho the Great"). У січні наступного року театр Ковент-Гарден її відхилив. Ще один факт літературного невизнання К. сучасниками, який стоїть у шереху, розпочатому різко негативними рецензіями на поему "Ендіміон". Виникла легенда, активно поширювана П.Б. Шеллі, що К. був убитий критикою, чия образлива реакція стала причиною смертельної хвороби.

Остання прижиттєва збірка Кітса, до якої увійшли поеми "Ламія", "Гзабелла", "Вечір св. Аґнеси" та інші вірші ("Lamia", "Isabella", "The Eve of St. Agnes", 1820), була доброзичливо відрецензована впливовим Ф. Джефрі в "Единбурзькому огляді", але в цей час поет уже вмирав від родинної недуги — сухот.

У своїх останніх поемах Кітс остаточно відходить від високого стилю, підказаного міфологічним сюжетом і впливом Дж. Мільтона. У "Ламії" він більш за все проявив себе тими змінами, які вніс до відомої легенди, розказаної пізньоримським письменником Флавієм Філостратом і взятої ним з "Анатомії Меланхолії" Р. Бартон. У поемі Кітс протистоять одне одному не зла чарівниця-перевертень і мудрий філософ, а жорстокий мораліст та істота таємничо-прекрасна, хоч вона й вабить до загибелі через обіцянку неземного блаженства. Вважають, що у цій поемі, як і в баладі "La Belle Dame sans Merci", відобразилося переживання смертельно хворим К. кохання до Фанні Брон.

У пізніх творах Кітс наростає відчуття вислизаючої хисткості буття, життя миттєво затримується на грані поміж сном і явою, між днем і ніччю. Тут досвід життя зустрічається з уявою; тут місце дії сутінкових за колоритом поем "Вечір Святої Аґнеси", "Вечір Святого Марка". Обидві — поеми віщого передбачення, передрікання. В обох крізь дрімоту, темряву ночі у небувалій мальовничій яскравості проступає реальність, прикрашена уявою.

Ці поеми одночасно споріднені й з великими одами 1819 р. П'ять з них написані у квітні-травні: оди до Психеї, Грецької Вази, Солов'я, Меланхолії, Безділля ("Ode to Psyche", "Ode on a Grecian Urn", "Ode to a Nightingale", "Ode on Melancholy", "Ode on

Indolence"). І ще одну, як і годиться за темою, Кітс написав восени. Вона не має у своїй англійській назві слова "ода", яке лише мається на увазі ("To Autumn").

Між цими одами здавна було помічено той тісний зв'язок, котрий дозволяє говорити про них як про цикл. Їхню спільну тему краще за все позначити рядком-запитанням, що розпочинає один із віршів К.: "Хто ж Поет? Яка прикмета/Виявляє нам Поета" (Пер. В. Мисика). Ці оди написані про сенс і гідність прекрасного, рукотворного та існуючого в природі. Вони — про поетичний стан душі та про здатність, що дозволяє наблизитися до Краси. Коли в "Оді до Солов'я" мерхне земне, відступає чуттєве, одна лише фантазія веде поета за співаючою пташкою. Відлітати, аби — повертатися. Сам Кітс уподібнював уяву до сну біблійного праотця Адама, коли йому примарилося сотворіння Єви: "...він прокинувся й побачив, що все це — правда" (До Б. Бейлі, 22.11.1817).

У своїх ранніх речах Кітс нерідко починав з алегоричних узагальнень: "Покинув день свій вранішній палац..." ("Наслідування Спенсера"). Потім уже на загальний план накладалися зорові подробиці. У пізніх віршах він частіше починає з предметних деталей, напружує зір — буквально до темноти в очах, поки не проллється внутрішнє світло і сама сутність речей не набуде форми. Колись, полюбляючи йти услід за чужою уявою, він шукав себе в міфі; тепер він сам творить міф, міф про Поета, який відкриває світ. Мислиме є зоровим образом, у символічному жесті, у русі постатей, що звершують свій одвічний біг полем грецької вази. Настає прозирання правди крізь реальність, але це не означає — не помічаючи реальності: бачити, щоб уявляти, і уявляти, щоб збагнути сенс побаченого. Одне неможливе без іншого. Лише для того, хто здатен помітити "обтяжений яблуками стовбур", надутого гарбуза, настовбурчені шийки лісових горіхів, лише для нього, чий зір не погордував малим, постає те, що є незримим — сама Осінь, яка вступає в світ; "Хто не стрівав тебе в твоїм кутку?.." (Пер. В.Мисика).

Після "Осені", створеної у вересні 1819 р., Кітс майже не писав ліричних віршів. Він дуже хворів, а через рік стало зрозуміло, що ще одну зиму в Англії він не переживе. Подорож до Італії, давно жадана, стала вимушеною й останньою. Кітс особисто потурбувався про свою епітафію: "Тут лежить той, чие ім'я написане на воді". Останнє нагадування про швидкоплинність людського існування, в самій течії якого, однак, просвічує вічність.

Кітс був мало оцінений своїми сучасниками, й далеко не відразу після смерті. Відомий американський літературознавець Пол де Мен вважав, що вікторіанський снобізм так ніколи й не "вибачив Кітсові його плебейського походження та відвертого еротизму його любовних листів до Фанні Брон". Однак репутації романтиків з плином часу були піддані ретельному перегляду. За словами того ж дослідника, "сьогодні здалося би ексцентричним ставити Байрона вище за Вордсворта і Блейка". Кітс у цій ієрархії посідає чи не найвище місце.

Українською мовою окремі твори Кітса переклали В. Мисик, Д. Павличко, Г. Кочур, Д. Паламарчук, Яр Славутич, Г. Носкін та ін. І. Шайтанов